

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ЧЕТ ЭЛ ДАВЛАТЛАРИГА КЕТИБ ҚАЙТИБ КЕЛГАН ФУҚАРОЛАР БИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Мустофақулов Бобур Асрор ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Хуқуқбузарликлар
профилактикаси фаолияти кафедраси ўқитувчиси, капитан

Бахтиёров Дилшодбек Умиджон ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кундузги таълим
Хуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти ихтисослиги
бўйича таълим олаётган 3-ўқув курси 317-ўқув гуруҳи
курсанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17758574>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025
Accepted: 12th November 2025
Published: 28th November 2025

KEYWORDS

профилактика
инспектори, чет эл давлати,
чет элга кетиб қайтиб келган
фуқаро, ҳамкорлик, узоқ
муддат.

ABSTRACT

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг чет эл давлатларига кетиб қайтиб келган фуқаролар билан ишлаш фаолиятининг асосий йўналишлари, ушбу фаолиятни амалга оширишда бошқа давлат органлари билан ҳамкорлиги ва асосий вазифалари ҳақида сўз юритилади.

Мамлакатимизда сўнгги ҳуқуқий демократик давлат қуриш масаласига алоҳида эътибор берилди. Асосий қонунимизда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадрият деб белгилаб қўйилди. Республикаимизда давлат тузилиши ва сиёсий ҳаёти инсонпарварлик принципи билан тўлдирилган бўлиб инсоннинг ҳаёти, шахсий дахлсизлиги, эркинлиги олий қадрият ҳисобланади. Ушбу қадриятларни ҳимоя қилиш, қонун устуворлигини таъминлаш ички ишлар идораларининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Хуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикаси бўйича ишлар асосан, содир этилган ғайриқонуний қилмишларнинг оқибатларига қарши курашишдан иборат бўлиб қолмоқда, хуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш, уларни содир этиш сабаблари ва шарт-шароитларини чуқур таҳлил қилиш, аниқлаш ва бартараф этиш бўйича тизимли ва самарали чора-тадбирлар қўрилмаяпти”¹ деб бежизга таъкидламаганлар.

Ўзбекистон Республикаси янги тахрирда қабул қилинган Конституциясининг 32-моддасида қонуний асосларда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлиб турган ҳар ким мамлакат бўйлаб эркин ҳаракатланиш, турар ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга, бундан қонунда белгиланган чекловлар мустасно.

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг нутқидан.

Ҳар ким Ўзбекистондан ташқарига эркин чиқиш ҳуқуқига эга, бундан қонунда белгиланган чекловлар мустасно. Ўзбекистон Республикаси фуқароси Ўзбекистонга тўсқинликсиз қайтиш ҳуқуқига эга²лиги белгилаб берилган.

Профилактика инспекторлари томонидан яшаш манзилидан узоқ муддатга кетган шахслар тўғрисидаги малумотлар доимий равишда йиғиб, таҳлил қилиб борилади. Сўнгги йилларда ушбу йўналишда мамлакатимизда аниқ қадамлар ташланди. Масалан, Ўзбекистон Республикаси билан бир қатор давлатлар имзолаган битимларга асосан фуқароларнинг ўзаро келиб-кетиш тартиблари аниқ белгилаб берилди ва дипломатик паспортга эга бўлган айрим чет эл фуқароларига эса мамлакатимиз ҳудудига визасиз келиб-кетиш ҳуқуқи берилди.

Ўзбекистон Республикаси тадбиркорлари учун эса, ўз навбатида, ташқи иқтисодий фаолият эркинлиги ҳамда республика иқтисодиётининг хорижий инвестициялар учун очиқлиги, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикасига кириши ва республикада бўлиши учун мавжуд бўлган кўплаб маъмурий тақиқлар ва чекловларнинг олиб ташланиши, ишбилармонлик алоқалари ва туризмнинг ривожланишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Италия, Испания, Буюк Британия, Франция, Бельгия, Латвия ва бошқа бир қатор хорижий давлатлар фуқаролари учун мамлакатимизга виза асосида келиб-кетишлари тартиблари соддалаштирилди ва қулайликлар яратилди. Айни пайтда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳам турли мақсадларда хорижий мамлакатларга чиқишлари учун имтиёзлар сони ошиб бормоқда.

Узоқ муддат тушунчасига тўхталадиган бўлсак ўзбек тилининг изоҳли луғатида «узоқ» атамаси «вақт эътибори билан давомли, катта, кўп» маъноларини бериши кўрсатилган.

Фуқароларнинг узоқ муддатга чет элга чиқиши ва қайтиб келиши амалиёти таҳлилига асосан, узоқ муддатга чет элга чиқиш деганда уларнинг бир ойдан кам бўлмаган муддатга чиқишларини назарда тутиш мақсадга мувофиқдир.

Узоқ муддатга кетган шахс – доимий яшаш манзилидан турли сабабларга кўра, яъни: ишлаш, даволаниш, дам олиш, саёҳат қилиш, хизмат сафари, ўқиш, танишларини кўриб келиш ва бошқа мақсадларда республика ҳудудидан уч ойдан кам бўлмаган муддатга чиқиб кетган шахслар³.

Бугунги кунда мамлакатимиз фуқароларининг узоқ муддатга чет эл давлатларига чиқишлари ва қайтиб келиш жараёнларини тизимли равишда ташкил этиш ички ишлар органлари олдида турган асосий вазифалардан биридир. Шу сабабли ҳам узоқ муддатга чет эл давлатларига кетганлар билан ишлаш ички ишлар органлари фаолиятининг муҳим йўналишларидан бирига айланиб, у билан тизимнинг деярли барча соҳавий хизматлари шуғулланмоқдалар. Айниқса, фуқароларнинг қонунга хилоф тарзда бошқа давлатларга чиқиб кетишларининг олдини олишда ички ишлар органлари, хусусан, профилактика, тезкор-қидирув, миграция ва фуқароликни расмийлаштириш ва бошқа бир қатор хизматларининг роли катта.

Ўтган йиллар давомида мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элга чиқишлари тартибини белгилаб берувчи бир қатор норматив-ҳуқуқий

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>.

³ Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.

хужжатлар қабул қилинди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, узоқ муддатга чет элга кетган фуқароларнинг айримлари турли хил оғир касалликларни юқтириб олиб, яшаш манзилига қайтиб келганидан кейин билиб билмай уларнинг тарқатувчиларига айланиб қолмоқда. 2016 йил 16 сентябрьдаги “Ички ишлар органлари тўғрисида” ги қонуни Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг қўшма қарори“ Узоқ муддат хорижий давлатда бўлиб яшаш манзилига қайтган ёки одам савдосидан жабрланган фуқароларга тиббий кўрикни ташкил қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш ва Ички ишлар вазирликларининг ўзаро ҳамкорлиги ҳақидаги Низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги қароридан узоқ муддатга чет элга кетган фуқароларнинг айримлари турли хил оғир касалликларни юқтириб олиб, яшаш манзилига қайтиб келганидан кейин билиб билмай уларнинг тарқатувчиларига айланиб қолмаслигини олдини олиш чоралари кўрсатиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигига келиб тушган маълумотларга кўра, чет элда узоқ муддатда бўлган фуқароларимиз турли салбий ҳолатлар, яъни йўл-транспорт, ёнғин ва бошқа ҳодисалар туфайли вафот этган ёхуд одам савдоси ёки бошқа оғир, ўта оғир жиноятларнинг қурбони бўлган. Охири вақтларда жаҳон миқёсида рўй бераётган воқеаларнинг таҳлили дин ниқоби остидаги турли кучларнинг маълум бир давлат ёки минтақадаги ижтимоий-сиёсий вазият барқарорлигини издан чиқариш йўли билан амалдаги ҳокимиятни эгаллашга қаратилганлигини кўрсатмоқда. Хусусан, Сурия, Миср, Покистон ва бошқа давлатларда содир бўлаётган ижтимоий беқарорлик сиёсий мақсадларни кўзламоқда. Бунга эришиш йўлида диний экстремизмнинг ғоявий қарашларидан ва турли террорчилик ҳаракатлари орқали тинч аҳоли орасида қўрқув ҳамда давлат ҳокимиятига нисбатан ишончсизлик руҳини уйғотиш каби усуллардан кенг фойдаланилган.

Профилактика инспекторининг яшаш манзилидан узоқ муддатга кетган шахслар аниқлаш ва улар бўйича ишлаш тартиби белгиланган. Фуқароларнинг хорижий давлатларига чиққанликлари ҳолатини, уларнинг мақсадлари ва қаерга кетганликларини аниқлаш муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Ваҳоланки, узоқ муддатларга чет элга чиқаётган фуқаролар бу ҳақда ҳудудий профилактика (катта) инспектори ёки ички ишлар органларига хабар бермайдилар. Шунингдек, узоқ муддатга чет элга чиққан яқин қариндошлари ҳақида тегишли идоралар ёки ҳудудий профилактика инспекторларига белгиланган тартибда хабар берадиган фуқаролар ҳам камданкам топилади. Ушбу ҳолат ички ишлар органларининг тегишли соҳавий хизматлари, хусусан, ҳудудий профилактика инспекторларидан бундай тоифа фуқароларни, уларнинг қаерга ва нима мақсадда кетганлигини турли хил, жумладан тезкор йўллар билан аниқлашни талаб этади.

Узоқ муддатга кетган шахсларни аниқлаш – доимий яшаш манзилидан турли мақсадларда узоқ муддатга республика ҳудудидан чиқиб кетган шахслар ҳақида тегишли манбалардан зарур маълумотларни олиш ҳамда олинган маълумотларни тезкор йўллар билан текшириб кўриш⁴.

Профилактика инспектори ички ишлар органлари ходимлари доимий яшаш манзилидан турли сабабларга кўра узоқ муддатга чет элга кетган ва қайтиб келган шахсларни аниқлаб ҳар бири бўйича “Узоқ муддатга кетган шахс ҳақида маълумот” варақасини тўлдириб, тезкор хизматларга тақдим этиб боради, узоқ муддатга чет элга

⁴ Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.

чиқиб кетган шахсларни, уларнинг чиқиб кетиш мақсадларини аниқлаш, бу тоифадаги шахслар, уларнинг яқинлари билан тушунтириш, огоҳликка чақириш, виктимологик ва тезкор- профилактик ишларни олиб бориш, улар орасидан одам савдоси, наркотрафик, диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ жиноятлар содир этишга ёки уларнинг қурбони бўлишга мойил бўлган шахсларни, уларнинг жиноий алоқаларини аниқлаш, шунингдек диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ жиноятга алоқадорлигини текшириш, уларнинг жиноий фаолиятини фож этиш ва унга чек қўйиш мақсадида мунтазам равишда керакли чора- тадбирларни амалга ошириб боришлари лозим.

Профилактика инспектори хизмат ҳудудида яшаш манзилдан узоқ муддатга кетган фуқароларни қуйидаги йўллар билан аниқлайди:

- маъмурий ҳудудда хизмат вазифаларини бажариш жараёнида турли хилдаги хизмат ҳужжатлари билан ишлаш, уларни ўрганиш орқали;
- маҳалла ҳудудидаги хонадонлар, ётоқхоналар, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда паспорт тизими қоидаларига риоя этилишини назорат қилиш жараёнида;
- жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш жараёнида;
- маҳалла фуқаролар йиғинлари раислари, маҳалла посбонлари, хотин- қизлар бошланғич ташкилоти вакиллари, кўча боши, уй боши, йўлак бошилар ва бошқа жамоатчилик вакиллари билан бўлган суҳбатларда олинган маълумотлар асосида узоқ муддатга кетган шахсларни аниқлайди;
- шаҳар жойлардаги кўп қаватли уйларда рўйхатга олинган, бироқ узоқ вақт давомида уйда истиқомат қилмаётган фуқароларни маҳаллаларда тузилган хусусий уй-жой мулкдорлар ширкатларидан олинган маълумотлар асосида;
- ҳудудда назорат ишларини олиб боришда фуқаролар билан бўлган суҳбатларда улардан олинган маълумотлар асосида;
- касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва умумий ўрта таълим мактабларидан узоқ муддат ўқишга келмаётган ўқувчилар ҳақидаги маълумотлар асосида; – корхона, муассаса ва ташкилотлардан узоқ вақт ишга келмаётган шахслар ҳақидаги олинган маълумотлар асосида;
- соғлиқни сақлаш органларидан касалликка қарши эмлаш ишларини амалга ошириш жараёнида яшаш жойида йўқ бўлган ёхуд белгиланган вақтларда тиббий кўриқдан ўтишга келмаган шахслар ҳақидаги маълумотлар асосида суриштириш ишларини амалга ошириш орқали;
- «Электртаъминот», «Иссиқсувқувват», «Газ таъминоти унитар корхонаси» ва шу каби бошқа ташкилотлардан электр, иссиқлик энергияси, сув ва газдан фойдаланганлик учун тегишли коммунал тўловларда⁵.

Профилактика инспектори чет эл давлатларига саёҳатга, дам олишга, ишлашга, малака оширишга, яқин қариндошларини кўришга, ўқишга кетиб, белгиланган вақтда қайтиб келмаган фуқароларнинг рўйхатини тузади. Уларнинг яқин қариндошлари билан суҳбатлашиб, суриштириб қариндошларининг ўз вақтида келмаганлик сабабларини ўрганади, айтиб қайтиб келиш муддати ва бошқа зарур маълумотларни аниқлайди. Бугунги кунда жойларда фуқароларнинг узоқ муддатга чет эл давлатларига чиққанлиги ҳолатини аниқлаш мақсадида, учта даражада ишчи гуруҳлар ташкил этилган.

Булар: – ҳокимликлар даражасидаги (вилоят, туман, шаҳар узоқ муддат ҳудудий штаби)

«Узоқ муддат» ишчи гуруҳлари;

– шаҳар, туман ички ишлар идоралари даражасидаги «Узоқ муддат» ишчи гуруҳлари;

– маҳалла фуқаролар йиғинлари даражасидаги «Узоқ муддат» ишчи гуруҳлари.

⁵ Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.

Ҳокимликлар даражасидаги Узоқ муддат ҳудудий штаби таркибига вилоят, туман, шаҳар ҳокимлари ва уларнинг биринчи ўринбосарлари, ИИБ бошлиқлари, прокурорлар, Давлат хавфсизлик хизматининг масъул ходимлари, хотин-қизлар кўмиталари раислари, маҳалла хайрия жамоат фонди раислари, Бандлик ва меҳнат муносабатлари бошқарма (бўлим)лари, солиқ, соғлиқни сақлаш органлари бошлиқлари, имом хатиблар киритилади. Туман (шаҳар) ИИБда ташкил этилган «Узоқ муддат» штаби таркибига туман (шаҳар) ИИБ бошлиғининг жамоат хавфсизлиги хизмати бўйича ўринбосари – ҲПБ бошлиғи, патруль-пост ва жамоат тартибини сақлаш, тезкорқидирув, миграция ва фуқароликни расмийлаштириш, йўл ҳаракати хавфсизлиги хизматларининг раҳбарлари киритилади. Маҳалла фуқаролар йиғинида ташкил этилган «Узоқ муддат» ишчи гуруҳлари таркиби маҳалла фуқаролар йиғини раиси, профилактика инспектори, маҳалла имом хатиби, маҳалла фаоллари, маҳаллага бириктирилган газ, сув, электр таъминоти ходимлари, соғлиқни сақлаш, таълим муассасаларининг масъул ходимлари киритилиши мумкин.

«Узоқ муддат» ишчи гуруҳларини ташкил этишдан кўзланган асосий мақсад – доимий яшаш манзилларидан узоқ муддатга кетган шахсларнинг ҳақиқий сонини аниқлаш, уларнинг қаерга ва нима мақсадларда, қанча муддатга кетганлиги, ҳозирги вақтда яшаётган вақтинчалик манзили, қандай иш ва юмуш билан билан шуғулланаётганлиги, телефон рақами ҳақида батафсил маълумотлар олиш, доимий яшаш жойларига қайтиб келган шахслар билан тезкор-профилактик тадбирлар олиб бориш ва бу борадаги ишларни самарадорлигини янада яхшилашдан иборат. Ушбу «Узоқ муддат» ишчи гуруҳлари таркибига бир неча гуруҳлар фаолият олиб бориши белгиланган бўлиб, шулардан бири «Фильтр гуруҳи»дир. «Фильтр гуруҳи»га туман, шаҳар ИИБ бошлиғининг биринчи ўринбосари бошчилик қилади. «Фильтр гуруҳи» раҳбарининг ўринбосари туман, шаҳар миграция ва фуқароликни расмийлаштириш бўлими бошлиғи бўлади, гуруҳ аъзолигига тезкор вакил, профилактика инспектори ва эксперт криминалист киритилиши мумкин.

«Фильтр гуруҳи»нинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- узоқ муддатга кетган шахсларнинг рўйхатини тузиш ва таҳлил қилиш;
- узоқ муддатга кетган фуқароларнинг қаерга ва нима мақсадда кетганлиги ҳақидаги маълумотларни тўплаш;
- чет мамлакатларда узоқ муддат яшаб яшаш манзилларига қайтиб келган фуқаролар билан суҳбатлар ўтказиш;
- уларнинг диний экстремистик оқимларга аъзо бўлганликларини, мамлакатимизга тақиқланган адабиётлар, флешка, дисклар олиб кирганлигини аниқлайди⁶;
- одам савдаси ва бошқа трансмиллий жиноятларга алоқадорлиги бўйича текширишларни олиб бориш;
- чет давлатларда фуқаролик паспортларини йўқотиб келган фуқаролар билан тезкор профилактик суҳбатлар ўтказиш, уларнинг жиноятларга алоқадорликларини аниқлаш;
- қидирувда юрган шахсларни аниқлаш;
- Давлат хавфсизлик хизмати ходимлари билан ҳамкорликдаги ишларни олиб бориш;
- ҳар кунлик ҳисоботларни ИИБ Терроризмга қарши курашиш бошқармасининг Одам савдосига қарши курашиш ва узоқ муддатга чиқиб кетган шахслар бўйича тадбирларни мувофиқлаштириш бўлимига юбориш. Узоқ муддатга кетган шахслар билан ишлаш- доимий яшаш манзилларидан турли мақсадларда узоқ муддатга республика ҳудудидан чиқиб кетган шахсларни, уларнинг чиқиб кетиш мақсадларини аниқлаш, ҳисобини юритиш, бу тоифадаги шахслар, уларнинг яқинлари билан тезкор

⁶ Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.

профилактик ишларни олиб бориш, улар орасидан трансмиллий (одам савдоси, наркотрафик, диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ) жиноятлар содир этишга мойил бўлган шахсларни, уларнинг жиноий алоқаларини аниқлаш, шунингдек, диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ жиноятга алоқадорлигини текшириш, уларнинг жиноий фаолиятини фож этиш ва унга чек қўйиш мақсадида мунтазам равишда тезкор-қидирув ва профилактик тадбирларни олиб боришга айтилади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, профилактика инспектори яшаш манзилларидан узоқ муддатга чет мамлакатларга кетиб қайтиб келган фуқаролар билан зарурий чора тадбирларни амалга ошириши, уларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклашга яқиндан ёрдам кўрсатиши, шунингдек фуқаролар ўртасида тарғибот ва ташвиқот ишларини ташкил этиш ва амалга ошириши муҳим вазифаларидан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг нутқидан.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>.
3. Ички ишлар органлари профилактика фаолияти дарслигидан.
4. Bobur, Mustofaqulov, Asror o'g'li, Niyatullo Jahongir o'g'li Ahmadqulov. "muhim siyosatdan kasallik inspektorlarini oldini olish". Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies 2.2 (2024): 58-62.
5. ugli G'ofurov, A. A., & o'g'li Mustofaqulov, B. A. (2024 yil, dekabr). huquqchilik profilaktikasi xizmatinda kadrlarni ta'lim olishning samarali tizimini takmonlash. xalqaro ilmiy konferensiyada "ilmiy ilmlar va innovatsion yundashishlari" (1-jild, 2-son, 16-22-betlar).
6. Bobur, Mustofaqulov, Asror O'g'li va Asadbek Abror O'g'li Abduxalilov."muhim hodisa bo'lgan holda kasallikning muhimligini tekshirishni profilaktikasi". Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies 2.1-2 (2024): 130-136.

INNOVATIVE
ACADEMY